

KS. JERZY J. KOPEĆ CP

LITURGIA *CULMEN ET FON* DUCHOWEGO ŻYCIA CHRZEŚCIJANINA

Soborowa reforma liturgii jest jednym ze znaczących dzieł epifanii Kościoła i powiewem jego ożywczego tchnienia we współczesnym świecie. Zainicjowana w toku ożywionych dyskusji i zatwierdzona prawie jednomyślnie przez Ojców Soboru Watykańskiego II, stała się, według porównania Jana Pawła II, dobrym ziarnem, które zasiane na niwie Kościoła, mimo chłódów i niepogody, wykiełkowało i rozrosło się we wspaniałe drzewo, wydające już dziś liczne owoce bogatego życia chrześcijańskiego w społeczności Ludu Bożego. *Przez wielu ludzi orędzie Soboru Watykańskiego II zostało zrozumiane przede wszystkim za pośrednictwem reformy liturgicznej* – stwierdza Jan Paweł II w jubileuszowym Liście apostołskim¹. Dlatego godna podkreślenia jest także opinia, że: *Odnowa liturgiczna jest owocem najbardziej widzialnym całego soborowego dzieła*. Niewątpliwym sukcesem tego procesu stało się także to, że: *tak pasterze, jak lud chrześcijański, w swojej ogromnej większości, przyjęli reformę liturgiczną w duchu posłuszeństwa i z radosnym zapalem*². Ten wielki wysiłek w zakresie przygotowania nowych modeli kultu, edycji ksiąg liturgicznych, zmiany sposobów oficjalnej modlitwy, śpiewu, muzyki i sztuki kościelnej, wydał już zdrowe owoce w postaci pełniejszego udziału wiernych w boskich tajemnicach, podjęciu licznych posług w służbie Bożej przez świeckich, pogłębionej formacji duchowieństwa, duchowej aktywizacji instytutów życia konsekrowanego i ruchów eklezjalnych laikatu, które czerpią dziś w pełni życie z tryskającego źródła liturgii. W reformie liturgii uczestniczyły centralne instytucje kościelne, narodowe i regionalne konferencje biskupów, władze diecezjalne i wspólnoty zakonne. To one były upoważnione do promowania w życiu jej ducha i sposobów celebracji. Nowa świadomość liturgiczna stała się znaczącym impulsem odnowy wspólnot parafialnych, charyzma-

¹ Jan Paweł II, *Vicesimus quintus annus*. List apostołski w dwudziestą piątą rocznicę ogłoszenia Konstytucji soborowej „*Sacrosanctum Concilium*” *O Świętej Liturgii*, Città del Vaticano 1988, nr 12 i 23.

² Tamże, nr 12.

tycznych kręgów laikatu i środowiska Kościoła domowego, czyli chrześcijańskiej rodziny. Liturgiczna refleksja posoborowa doprowadziła bowiem do odnowy form kultu sprawowanego w parafiach wraz z pogłębieniem teologicznej i pastoralnej funkcji tej instytucji jako żywej części Kościoła, budowanej w komunii z Chrystusem i braćmi.

LITURGIA BUDUJE WSPÓLNOTĘ KOŚCIELNĄ I BRATERSKĄ JEDNOŚCI UCZNIÓW PANA

Refleksja posoborowa nad naturą liturgii wyakcentowała jej rozumienie jako *zjednoczenia umysłów, zgodności dusz, więzi miłości*³, którą zgodnie z zamysłem Chrystusa tworzy wspólnota zbawienia, społeczność uczniów i uczennic Pana, budujących Kościół lokalny pod kierunkiem swoich pasterzy.

Nastrój bliskości, zadomowienia i zakorzenienia we wspólnocie wytwarza bowiem liturgia, która jest działaniem Boga w czasie Kościoła oraz uwielbieniem wspólnoty uczniów Pana dla swego Mistrza i przewodnika Jezusa Chrystusa. Liturgia jest działaniem wprowadzającym w ruch wspólnotę miłości pomiędzy Chrystusem i Kościołem, swoistym i pełnym tajemnicy ujawnieniem Bożego błogosławieństwa dla ludzi wiary. Jej bowiem podstawowe celebracje, czyli zarówno sprawowanie Eucharystii, jak i innych misterii sakramentalnych, form oficjalnej modlitwy liturgicznej oraz nabożeństw ludu chrześcijańskiego, są osobowymi kontaktami z Chrystusem miłującym człowieka i oddającym się swoim braciom⁴. Liturgia objawia Kościół nie tylko jako zgromadzenie ochrzczonych, zebranych dla oddania chwały Bogu, ale jako wspólnotę obłubieńczą antycypującą pełne zamieszkanie Boga z ludźmi. Parafia, jako najbliższe każdemu wierzącemu urzeczywistnienie Kościoła, wnosi w liturgii szczególne doświadczenie Boga i człowieka: *Każde nabożeństwo liturgiczne, a szczególnie sprawowanie Eucharystii, odsłania prawdziwe oblicze Boga, włącza nas w tajemnicę Paschy, czyli w tę „godzinę”, dla której Chrystus przyszedł na świat i ku której zmierzał z własnej woli, okazujący posłuszeństwo wezwaniu Ojca* (por. J 13, 1). *Każde nabożeństwo liturgiczne ukazuje nam oblicze Kościoła jako ludu kapłańskiego i jako wspólnoty harmonijnie ukształtowanej przez różnorodne i uzupełniające się nawzajem charyzmaty i powołania*⁵.

Formacja liturgiczna dorosłych uczniów Pana, którzy mają ponieść odpowiedzialność za tworzenie nowych wyrazów życia liturgia, zwłaszcza w rodzinach, w

³ Por. św. Jan Chryzostom, *De incomprehensibili Dei natura senu contra Anomaeos* 3, 6: PG 48, 725 D; Zob. *Katechizm Kościoła Katolickiego* (dalej: KKK), Poznań 1994, nr 2179.

⁴ S. Bielecki, *Nowy Testament o wspólnocie*, RT, 42 (1995), nr 6, s. 158–160; J. Kopeć, *Rola liturgii w budowaniu wspólnoty kościelnej*, RTK, 32(1985), z. 6, s. 99–103.

⁵ Jan Paweł II, *Pastores dabo vobis*. Posynodalna adhortacja apostolska *O formacji kapłanów we współczesnym świecie*, „L'Osservatore Romano” (edycja polska), 13 (1992), nr 3–4, s. 30, nr 38.

grupach modlitewnych i laickich ruchach kościelnych musi być oparta na duchowym rozwoju ich wiary. Winna ona objąć dokształcenie religijne wraz z przyswojeniem podstawowych prawd wiary i życia chrześcijańskiego oraz doświadczenia wspólnoty Kościoła. Chodzi tu często o reewangelizację dorosłych, która prowadzona w ruchach eklezjalnych może przybrać formę pochrzcielnego katechumenatu. Zmierza ona do odnowienia i ożywienia łaski chrztu i napelnienia Duchem Świętym w bierzmowaniu oraz codziennej aktywności ucznia Pana, karmionego Jego Ciałem. W sercu tej formacji znajduje się doświadczenie egzystencjalnego spotkania człowieka wiary ze Zmartwychwstałym Panem, który w Kościele przez Swego Ducha kontynuuje dzieło zbawienia. Celem zaś formacji jest przygotowanie apostoła świeckiego przez etapy na drodze wiary do sprawowania apostołatu słowa i wyzwolenia charyzmatu kapłańskiego, odpowiadającego różnym formom ludzkiej aktywności. Ta umiejętność do dawania świadectwa wiary i podjęcia zadania samej ewangelizacji ma mieć, jak każda posługa kapłańska, radykalną *formę wspólnotową* i winna być wypełniana jako wspólne dzieło grupy świadków Pana i Jego poszczególnych uczniów. Dochodzimy tu do zasadniczego celu ewangelizacji, o której mówi Jan Paweł II: *Realizacja naczelnego zadania duszpasterskiego, jakim jest nowa ewangelizacja, obejmująca cały Lud Boży domaga się nowej gorliwości, nowych metod i nowego sposobu głoszenia i dawania świadectwa Ewangelii. Dziś zwłaszcza potrzebuje kapłanów, którzy bezwzględnie i w pełni przeżywają tajemnicę Chrystusa i potrafią wypracować nowy styl życia duszpasterskiego, w głębokiej jedności z papieżem, biskupami i z innymi kapłanami oraz owocnej współpracy z wiernymi świeckimi, szanując i rozwijając różne role, charyzmaty i posługi we wspólnotcie kościelnej*⁶.

To zadanie, opierające się na darze Ducha Świętego i osobistych predyspozycjach współczesnych apostołów ma służyć *powszechnej misji zbawienia* (por. Dz 1, 8). Zarówno więc kapłan, jak i apostoł świecki mają być ludźmi wspólnoty, którzy podczas liturgii, przeżywając spotkanie z Chrystusem, głoszą innym Jego zbawienie, budując most więzów międzyludzkich, opierających się na braterstwie, służbie, wspólnym poszukiwaniu prawdy, szerzeniu sprawiedliwości, miłości i pokoju. Swój model realizacji liturgicznej winni oni widzieć nie konfrontacyjne, ale dialogiczne, dając wyraz duchowej radości z tego, że we wspólnotcie uczniów Pana wszyscy realizują swoje posłannictwo i charyzmaty, sprawiając, iż sama celebracja przemienia się w rodzinne doświadczenie spotkania z Bogiem i braćmi.

Zasada, iż liturgia jest dziełem całego Kościoła, zakłada wielorakość funkcji i posług, niesie dla każdego wierzącego potrzebę rezygnacji z ciasnego egoizmu i przyjęcia myślenia wspólnotowego. Nie włączenie do liturgii posług ludzi świeckich przekreślałoby czytelność sprawowanego przez wspólnotę aktu kultycznego, zubożałoby w nim udział wiernych, zmniejszałoby szansę duchowej formacji i

⁶ Jan Paweł II, *Pastores dabo vobis*, nr 18.

prowadziło do zaciemnienia samej natury Kościoła, który w zgromadzeniu wezwanych przez Boga osób, ujawnia się jako Lud Boży Nowego Przymierza. W tej więc aktywizacji wszystkich uczestników celebracji liturgicznych występuje ważny stymulator samego pogłębienia i formacji mistagogicznej tych, którzy zależnie od stopnia święceń, posługi czy swego miejsca we wspólnocie oraz duchowego przygotowania powinni spełniać przewidziane dla nich czynności liturgiczne. Aktywizacja zgromadzenia liturgicznego jest w odnowionej liturgii jednym z ważnych zadań budowania poczucia wspólnoty, obok udziału każdego jej członka w dialogu liturgicznym: głośnych modlitw i aklamacji, zachowania jednolitej postawy i gestów, uczestnictwa w modlitwie spontanicznej, darze ołtarza lub dzielenia się braterskim znakiem pokoju. Liturgia wspólnotowa nie może być tylko rytualną celebracją lub sztuczną czy skostniałą formą przyjętego z góry intelektualnego założenia, ale ma się przemienić w spontaniczne świadectwo wiary i aktywnego zaangażowania jej uczestników. W kościołach parafialnych liturgię należałoby przestać *celebrować*, a uczynić ją bardziej rodzinną, by przez nią wierni łatwiej mogli pojąć naukę o obecności Chrystusa we wspólnocie braterskiej oraz samo orędzie o Emanuelu (Bogu z nami), zwiastowanym słowami *Pan z wami*. W wyróżniającej się duchem wspólnotowym celebracji liturgii występuje istotny trend i zwornik duchowej formacji kapłana i laika, zrozumienie natury samego Kościoła jako wspólnoty Ludu Bożego, odnajdującego jedność z Panem i braćmi w sprawowanych tajemnicach zbawienia. Tu bowiem w liturgii życie ucznia Pana jest ściśle skorelowane z Jego zbawczym dziełem. Uczestnicząc w misterium liturgicznym, dotykamy rzeczywistości sakramentalnej (*res sacramenti*), która jednak ma najgłębsze powiązania z konkretnym życiem człowieka i wspólnoty uczniów Pana. Warunkiem jednak personalnego oddziaływania liturgii jest jej dostępność i doskonałość. Widziana więc w bogactwie tajemnicy Chrystusa liturgia ma cechy obiektywności. Jednak dla konkretnego człowieka powinna ona nabrać znamion dotykającego go wydarzenia zbawczego, dostępnego przez swoją zewnętrzną postać i łatwo przyswajalnego jak codzienny pokarm. Ta postać doświadczenia w spotkaniu z Chrystusem i braćmi nie powinna kończyć się przy ołtarzu, ale przemieniać w Chrystusowy styl życia, stanowiący przedłużenie wydarzenia liturgii ołtarza⁷.

Liturgia jest dziś widziana jako decydująca forma realizacji Kościoła i szkoła organicznej formacji całej wspólnoty Ludu Bożego. Metoda tej formacji do aktywnego i owocnego udziału w liturgii zakłada ciągłość wychowania religijnego, którego fundamenty kładzie się w rodzinie, czyli Kościele domowym, a rozwija w środowiskach innych wspólnot eklesjalnych, ruchów kościelnych, a nade wszystko parafii jako wspólnocie wspólnot. Tylko forma sprawowania liturgii w tych grupach uczniów Pana, pozbawiona formalizmu, rutyny, przymusu czy czysto

⁷ W. Danielski, J. Kopeć, *Liturgia szkołą duchowej formacji chrześcijańskiej*, „Liturgia Sacra”, 1 (1995), nr 1–2, s. 24–26.

zewnątrznego rytualizmu, a stanowiąca prawdziwy wyraz życia chrześcijańskiego danej wspólnoty czy grupy ewangelicznej może stworzyć właściwy klimat duchowej formacji jej członków. Można powiedzieć, że chrześcijanie danej wspólnoty wskazują, jaka jest ich liturgia. Dzieje się i odwrotnie: codzienne relacje wierzących są także znakiem, w jakiej mierze szczerze partycypują oni w służbie Bożej. W tej formacji do umiejętności dzielenia się wiarą i miłością w zgromadzeniach liturgicznych nieodzowne jest nawiązywanie do wewnętrznych dyspozycji, jakie ukształtował w uczniu Pana Kościół domowy lub mała grupa. Czasem dopiero w małej wspólnocie uczy się chrześcijanin właściwego przeżycia żywego kontaktu z Chrystusem i braćmi, przygotowując się w tych mniejszych środowiskach do owocnego udziału w liturgii większych wspólnot czy uzupełnia w tych małych grupach braki formacyjne, jakie wystąpiły u niego wobec niewłaściwego wychowania religijnego w rodzinie, kręgu rówieśniczym lub parafii.

Formacja zmierzająca do świadomego przeżycia wiary i odkrycia swego powołania we wspólnocie, która dokonuje się w ruchach kościelnych, jest związana z nowymi wspólnotowymi formami kultu. Nawiązują one najczęściej do typów inicjacji katechumenalnej, a akcentują pierwszorzędną rolę wiary w procesie zbawczym oraz wskazują na prymat słowa w pośrednictwie zbawczym Kościoła. Te nowe postacie liturgii małych wspólnot mogą być wykorzystane w formacji wspólnot parafialnych do kształtowania w nich środowiska wiary dla tych ludzi ochrzczonych, którzy nie przeszli przez normalne etapy formacji i organicznego rozwoju życia chrześcijańskiego, odpowiadające trzem etapom na drodze wiary: ewangelizacji, katechumenatu i katechezy. Dlatego duszpasterstwo parafialne winno z życzliwością odnosić się do tej formacji, a ich praktykami i liturgią nastawioną na rzeczywistość budzenia wiary, wzbogacać oddziaływania duszpasterskie. Samych zaś członków małych wspólnot należy włączyć do budowania Kościoła przez liturgię, przyznając im aktywne miejsce w sprawowaniu świętych tajemnic i ukazywaniu przez własne świadectwo czynnego uczestnictwa w odnowionej liturgii. Oni to mają innym członkom wspólnoty wskazać, jak uczeń Pana w sposób zaangażowany i modlitewny współprzeżywa tajemnice liturgiczne i współofiarowuje się z Chrystusem na co dzień Ojcu. Brak zaufania do małych wspólnot, które podejmują w swoim środowisku zadania ewangelizacyjne i oskarżanie ich o izolacjonizm lub brak zaangażowania w życie parafii wskazuje, iż sam duszpasterz nie rozumie swojej roli jako budowniczego wspólnoty. Parafia przyszłości będzie wspólnotą wspólnot, a jej pasterz ma także w niedzielnej i świątecznej liturgii wykorzystywać charyzmaty małych grup i zaangażowanych uczniów Pana, zapraszając ich do własnego świadectwa wiary w sprawowanej liturgii. Istotny bowiem sens odnowy i realizacji odnowionej liturgii sprowadza się do budowania żywych zgromadzeń liturgicznych, które byłyby skutecznym znakiem wspólnoty, objawiającej tajemnicę samego Kościoła⁸. Budowa żywego

⁸ J. Kopeć, *Ruch liturgiczny, reforma i odnowa liturgiczna*, RBL, 38 (1985), s. 272–276.

Kościół w liturgii i przez liturgię ma doprowadzić do harmonijnej współpracy między oddolnym, charyzmatycznym ruchem odnowy liturgii a urzędową i instytucjonalną postacią kultu zawartą w księgach liturgicznych i konkretnych wskazaniach nie pozbawionego także charyzmatu Urzędu Nauczycielskiego Kościoła.

2. LITURGIA ŹRÓDŁEM DUCHOWEGO ŻYCIA CHRZEŚCIJANINA

Liturgia Kościoła, pozostając w sposób niewidzialny, lecz rzeczywisty tajemnicą obecności Chrystusa, posługą Jego kapłaństwa oraz dopełnieniem zbawienia przez Ducha Świętego, w sercach wierzących ma wyzwać atmosferę eklezjalnego zaangażowania, w którym: *Wiara ożywiona przez miłość, adorację, uwielbienie Ojca i cisza kontemplacji pozostaną zawsze naczelnym celem liturgicznego i sakramentalnego duszpasterstwa*⁹ – pisze Jan Paweł II. Ostatecznym bowiem celem reformy jest doprowadzenie wiernych do wewnętrznego, zaangażowanego, modlitewnego współprzeżywania i współsprawowania liturgii¹⁰. Dlatego odnowiona liturgia *nadal jest dla Kościoła oparciem na drogach odnowy i świętości, przyczyniając się do wzrostu autentycznego życia liturgicznego*¹¹. Uczestnictwo w liturgii, zwłaszcza sakramentalnej, polega w swej najgłębszej istocie na wszczęciu w nowe życie Chrystusa Zmartwychwstałego i pełnym otwarciu na działanie Ducha Świętego, który z rozproszonych ludzi buduje braterską wspólnotę Kościoła. W sprawowanej świadomie tajemnicy liturgicznej otrzymuje chrześcijanin formę Bożego życia, zadatek nowej egzystencji oraz zdolność stałego wzrostu i przemiany do pełni dojrzałości w Chrystusie. Liturgia stanowi więc najpełniejszą szansę zarówno dla poszczególnych chrześcijan, jak i ich grup religijnego wypowiedzenia swojej tożsamości religijnej w zgromadzeniu zebranych wokół ołtarza. Wszczęcie w Chrystusa i Jego paschalną tajemnicę, które ma miejsce w liturgii, nazywa św. Paweł życiem Chrystusa albo życiem w Duchu, przeciwstawiając je *życiu według ciała* i statusowi *starego człowieka* (Rz 8, 5; Ga 16–18; Ef 4, 21–24). Na tym właśnie etapie świadomie podejmowanej inicjacji liturgicznej powinno dokonywać się pełne odnowienie myślenia chrześcijańskiego i przyobleczenie nowego człowieka *w sprawiedliwości i prawdziwej świętości*. Te cele winny mieć na uwadze modele celebracji parafialnych przygotowane z zespołami świeckich miłośników liturgii. Mają one uwzględniać zarówno sytuację duchową aktywnych uczestników świętych tajemnic, jak i duchownego stanu dystansujących się od życia religijnego półchrześcijan.

Przez działania ewangelizacyjne, wskazania pokatechumenalne i praktykę sakramentalną ma parafialna liturgia prowadzić świadomych uczniów Pana do

⁹ Jan Paweł II, *Vicesimus quintus annus*, nr 10.

¹⁰ H.J. Sobeczko, *Postawy wewnętrzne i zewnętrzne w czynnym uczestnictwie wiernych we mszy św.*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” (dalej: RBL), 42 (1989), s. 207–224.

¹¹ Jan Paweł II, *Vicesimus quintus annus*, nr 12.

aktualizacji wiary i apostołskiej postawy życia, a dla chwiejnych i wątpiących być wezwaniem do decyzji wiary i nawrócenia. Sama bowiem liturgia sprawowana w sposób misteryjny i mistagogiczny ma być szansą odnowienia i pogłębienia jedności z Chrystusem i braćmi. Ducha liturgicznego świętowania, opartego na rodzinnej i przyjacielskiej atmosferze wspólnego przebywania, radowania się i wspierania w zgromadzeniu braci i sióstr z małych wspólnot, trzeba przenieść do modeli sprawowania świętych tajemnic we wspólnocie wspólnot, jaką jest parafia, form kultu grup apostołów świeckich, a nade wszystko w wymiar chrześcijańskiej rodziny. Liturgia ma wychowywać przez rytm sprawowanych misterii do codziennego życia chrześcijańskiego. Ona jest w stanie wzbogacać o dodatkowe doświadczenia same małe wspólnoty uczniów i uczennic Pana, którzy rytm swego życia religijnego mogą także wypowiadać w innych formach religijnej formacji takich jak ewangeliczna rewizja życia, dzielenie się Ewangelią, czy praktyka charzmatycznej modlitwy.

Dzięki wzorcowi liturgii te małe grupy i domowe Kościoły rodzinne mają na tyle szczerości i zaufania wobec siebie, że mogą rozmawiać między sobą o sprawach ważnych zarówno dla grupy, jak i dla jednostki, dzieląc się tym, co Chrystus dał im zrozumieć w czytanim Słowie Bożym lub podczas modlitwy. To właśnie te ogarnięte duchem Chrystusa kręgi uczniów Pana potrafią asymilować dary Boże i dzielić się nimi z innymi, stając się dla świata fermentem i zaczynem, który niesie mu powiew prawdziwej miłości i nadziei.

Ta postać duchowej formacji liturgicznej, stanowiąca wyzwanie dla obecnego etapu realizacji liturgii, jest nazwana w kerygmie Jana Pawła II duszpasterstwem lub apostołatem liturgicznym, pogłębionym wychowaniem do pełni życia chrześcijańskiego, nową formacją lub mistagogią sakramentalną. Jej zadaniem jest odkrywanie całego formacyjnego i mistagogicznego bogactwa liturgii Kościoła. *Jeżeli dziś można uznać, że reforma Liturgii, taka, jakiej dokonał Sobór Watykański II, została już zrealizowana, to zadaniem do wykonania pozostaje wciąż jeszcze duszpasterstwo liturgiczne, które pozwoli z bogactwa Liturgii obficie czerpać moc spływającą z Chrystusa na wszystkie członki Jego Ciała, którym jest Kościół*¹². Zarówno kerygmat papieski, jak i nauczanie synodalne Kościoła w Polsce uznają ten cel za priorytetowy: *Najpilniejszym zadaniem jest formacja biblijna i liturgiczna Ludu Bożego, pasterzy i wiernych*¹³. Formacja mistagogiczna ma rozpocząć się najpierw od duszpasterzy, którzy *przeniknięci duchem i mocą liturgii* mają stać się jej prawdziwymi *nauczycielami* (por. KL 14).

*To szeroko zakrojone dzieło powinno rozpoczynać się w seminariach i domach formacyjnych i być kontynuowane przez całe życie kapłańskie. Taka sama formacja dostosowana do ich stanu, jest niezbędna także dla ludzi świeckich*¹⁴ –

¹² Tamże, nr 10.

¹³ Tamże, nr 15; Por. *II Polski Synod Plenarny (1991–1999)*, Poznań–Warszawa 2001, s. 190.

¹⁴ Jan Paweł II, *Vicesimus quintus annus*, nr 15.

dodaje Ojciec Święty. Podstawowym fundamentem tego procesu pogłębienia i odnowy jest odkrycie waloru teologicznego i mistagogicznego tekstów, formuł, znaków i obrzędów liturgicznych oraz odwoływanie się do sposobów celebracji jako naturalnego środowiska ewangelizacji, formacji i kształtowania współczesnej duchowości kościelnej. Mimo bowiem wprowadzenia do życia kultowego Kościoła języków ojczystych i przerehabilitowania ksiąg liturgicznych oraz sposobów celebracji sakramentalnych, liturgia pozostaje nadal tajemniczym misterium, wymagającym specjalnej mistagogii i katechezy jej uczestników. *Katecheza liturgiczna ma na celu wprowadzenie w misterium Chrystusa (jest „mistagogią”), przechodząc od tego, co widzialne, do tego, co niewidzialne, od znaku do tego, co on oznacza, od „sakramentów” do „misteriów”* (KKK 1075). Stosowane w liturgii sformułowania modlitewne (euchologijne), lektury, formuły, symbole i obrzędy winny być odczytane przez wiernych z uwzględnieniem ich waloru duchowego i kerygmatycznego. Stanowią one bowiem zwerbalizowane świadectwa przeżycia Chrystusowej tajemnicy zbawienia opartej na medytowanym Słowie Bożym przez ludzi wiary i charyzmaty. Ci ludzie wiary w przestrzenno-czasowym doświadczeniu kultu mają prawo odkryć misterium Boga zbawiającego człowieka. Dzięki odnowionej liturgii ożywiony wiarą uczeń Pana ma doświadczyć udziału w uświęcającej przemianie Ducha Świętego, który prowadzi nas do kochającego Ojca.

Organizatorami form sprawowania świętych misteriów i inspiratorami samej formacji mają być duchowni, którzy zaproszą do tych form celebracji liturgicznych zaangażowanych ludzi świeckich. To rozległe zadanie duszpasterskie wymagające systematycznej pracy nie powinno być sprowadzone do martwej litery i aktywności przemyślanych działań. W pracy tej powinno uwzględnić się trzy typy działań. Przede wszystkim należy kształtować odpowiedni klimat interioryzacji sprawowania liturgii i realizacji jej postulatów, następnie winno się tworzyć stosowną świadomość o konieczności kształtowania żywej liturgii z udziałem całej wspólnoty i wreszcie zmierzać do szeregu działań nad wypracowaniem nowych modeli sprawowania liturgii, uwzględniającej sytuację duchową jej uczestników. Dla organizatora i mistagoga liturgii oznacza ten etap integralną pracę nad formacją laikatu, skoncentrowaną na celebracji świętych misteriów. Zakłada to zwłaszcza poznanie wszystkich możliwości pastoralnych i sposobów celebracji, zgodnych z posoborowym porządkiem, przy uwzględnieniu współczesnych zasad mistagogii, duchowości, psychologii, teorii komunikacji liturgicznych i ludowych form pobożności (*initiatio, eruditio, devotio et afflatus sacrae liturgiae*). Chodzi tu więc o integrację wokół liturgii wszystkich działań duszpasterskich, a zwłaszcza wewnętrzną łączność między kultem Kościoła a katechezą, formacją religijną i przepowiadaniem. Od modelu formacji liturgicznej świeckich wiernych, który można nadal nazywać klerykalno-indywidualistycznym, należy już dziś przechodzić do typu organizowania duszpasterstwa liturgicznego i samego sprawowania kultu, który oparty jest na zasadzie wspólnoty, a w apostołstwie laikatu widzi nie

tylko przedłużone ramię duszpasterstwa duchownych, ale samodzielne środowisko nowej ewangelizacji. Sugeruje to działania formacyjne oparte na uznaniu autonomii, kompetencji i charyzmatu apostołskiego każdego ochrzczonego do posługiwania się jego darem *ku pożytkowi wspólnemu*.

Formy apostołatu liturgicznego, uwzględniające autonomiczne prawo wiernych ochrzczonego, napełnionych Duchem Świętym w bierzmowaniu i karmiących się Ciałem Chrystusa, do występowania nie tylko w roli uczestników, ale także organizatorów życia liturgią nie muszą nawet przyjmować postaci instytucjonalnych. Ich bowiem zadanie wyrasta z możliwości tworzenia kręgów, środowisk i centrów mistagogii liturgicznej, określonych przez udział w powszechnym kapłaństwie, sakrament małżeństwa dodatkowo zaś sprawia, że są upelnomocnieni, upoważnieni i umocnieni do wykonywania w Kościele domowym funkcji nauczycielskiej, kapłańskiej i pasterskiej¹⁵. Misterium rodziny związane jest ściśle z liturgią domową, dając szansę realizacji form żywej pobożności i autentycznej modlitwy oraz przeżycia doświadczenia tajemnicy Boga i człowieka w prawdziwym kulcie tej wspólnoty realizującym się w duchu i prawdzie codziennego życia. Wiadomo jest także, że skuteczność udziału chrześcijanina w oficjalnej liturgii określają jego naturalne dyspozycje, takie jak: poczucie wspólnoty, otwarcie na zbawienie powiązane z gotowością do obdarowywania go przez Boga, postawa służby i osobowej czci wobec Boga oraz prawdziwy Jego obraz jako Ojca. Te duchowe, ukształtowane przez świadectwo rodziców jako pierwszych mistrzów modlitwy i liturgii życia wspólnotowego, znajdują dopełnienie w oficjalnym kulcie Kościoła przez wewnętrzne postawy czynnego uczestnictwa w liturgii, takie jak: umiejętność spotykania się i pojednania z innymi, słuchania, miłości czynnej, wdzięczności, ofiary i poświęcenia dla innych, pogłębienia duchowej jedności i misyjnego posłania jako uczniów Pana¹⁶.

Drugi wymiar aktywności uformowanych wiernych jako prawdziwych liturgów i apostołów świeckich to ich forma działalności we wspólnotach parafialnych jako ich budowniczych. Ta postać ewangelizacji była już realizowana w pierwszych gminach chrześcijańskich, które były wspólnotami braterstwa i ujawnienia działania Ducha Świętego. Liturgia Kościoła posoborowego daje również cały wachlarz możliwości czynnego włączenia się laikatu w zadania ewangelizacyjne i sprawowanie samych tajemnic świętych w aktywnych grupach apostołów

¹⁵ B. Nadolski, *Odnova liturgii a rodzina*, [w:] *Ewangelizacja wspólnoty małżeńskiej i rodzinnej. Program duszpasterski na rok 1993/94. Komisja Episkopatu Polski Duszpasterstwa Ogólnego*, Katowice 1993, s. 339–349; J. Hermans Rolduc, *Wychowanie liturgiczne a mistagogia w rodzinie*, [w:] *Ewangelizacja wspólnoty...*, s. 349–361.

¹⁶ H. Theissing, *Wie kann die Familie beitragen zur Liturgie der Kirche? Grundgedanken aus einem Arbeitskreis*, [w:] *Pastorale Liturgie*, Leipzig 1965, s. 170–176; W. Danielski, *Liturgia w życiu rodziny*, RTK 18 (1981), z. 6, s. 75–87; J. Kopeć, *Formacja duchowa i liturgiczna kandydatów do kapłaństwa w rodzinie i wspólnocie parafialnej*, [w:] *Liturgia Domus Carissima. Studium liturgiczne dedykowane Ks. Bogusławowi Nadolskiemu*, red. A. Durak, Warszawa 1998, s. 260–265.

świeckich. Odczytanie tekstów liturgicznych przez kobiety i mężczyzn spełniających rolę lektora, komentatora, kantora, rozdzielającego Komunię św., sprawującego błogosławieństwa lub poświęcenia, realizującego posługę katechety, a w przypadku żonatych mężczyzn otrzymującego święcenia diakona, wszystko to wskazuje jak szerokie możliwości mamy już dziś do realizacji chrześcijańskiej pedagogii wiary i spełniania liturgicznych funkcji przez przedstawicieli laikatu. W realizacji tych posług należy wystrzegać się dyskryminacji kogokolwiek, np. kobiet czy sióstr zakonnych przez niedopuszczanie ich do posługi rozdzielających Komunię św. czy czytających Słowo Boże, bo zaprzeczałoby to idei prawdziwej wspólnoty, w której ma panować duch braterstwa, równości i solidarności. Nawet w tych wspólnotach parafialnych, gdzie pracuje kilku duchowych jako duszpasterzy jest miejsce dla uformowanych przedstawicieli laikatu. Winni być oni dopuszczeni do zrealizowania darów ich powszechnego kapłaństwa, uczestnicząc bezpośrednio w przygotowaniu liturgii i jej sprawowaniu. Mamy tu na myśli możliwość zaproszenia apostołów i miłośników liturgii na spotkania zespołu parafialnego przygotowującego liturgię niedzielną. Grupa taka pod kierunkiem duszpasterza ustala nie tylko, kto ma pełnić określone posługi, jakie śpiewy mają towarzyszyć sprawowaniu świętych tajemnic, ale wskazuje także temat homilii niedzielnej czy kazania, który powinien być podjęty w celebracji (mszy, liturgii słowa, nabożeństwie, sprawowaniu sakramentów itp.) z uwagi na duchowe potrzeby całej wspólnoty.

Taka projekcja liturgii jest po prostu nieodzowna, gdy chodzi o przygotowanie liturgii z udziałem młodzieży, która ma wciągać swoją treścią i formą młodych uczniów Pana w święte misteria, stanowiąc dla nich okazję dla ujawnienia wiary i doświadczenia przeżycia spotkania z Chrystusem w duchu radości, braterstwa, spontaniczności i głębokiej refleksji nad sensem własnego życia. Towarzyszyć temu powinien nastrój modlitewny i refleksja, w którego wyzwaniu ważna rola przypada tekstom medytacyjnym, osobistym świadectwom wiary uczestników, śpiewom i muzyce oraz świętemu milczeniu. Jak na to wskazują badania wśród populacji młodzieżowej w grupie tej jest nadal wielkie zapotrzebowanie na autentyczność misterium liturgicznego, jego bogatą treść pomnażającą wiarę uczestników i formę uczestnictwa, służącego budowaniu dialogu z Chrystusem i braćmi. Odnotowywana nagminnie interioryzacja celów obecności na mszy św. powiązana jest jednak z oczekiwaniami młodych, że ta święta tajemnica pomoże im w autorealizacji się jako świadków Chrystusa i Jego apostołów wśród ludzi¹⁷. Chodzi tu ciągle o te liczne możliwości i złoża dobra, które młodzi ludzie mogą

¹⁷ Z. Janiec, *Formacja eucharystyczna młodzieży do czynnego udziału we Mszy świętej w świetle wypowiedzi maturzystów miasta Przemyśla*, Lublin 1994, s. 4–5, 211, 232; M. Częczeł, *Formacja eucharystyczna młodzieży do czynnego udziału we Mszy świętej w świetle wypowiedzi maturzystów Rzeszowa*, Lublin 1997; P. Kulbacki, *Eucharystia i ewangelizacja młodzieży*, Łódź 1998.

ofiarować sobie wzajemnie i wspólnocie przez czynne, pobożne i wewnętrzne uczestnictwo w liturgii Kościoła.

Trzeba tu z całym naciskiem stwierdzić, że formacja przez liturgię, dzięki jej wieloaspektowemu oddziaływaniu na umysł, serce, wolę i uczucia człowieka, jest dostosowana do jego potrzeb i aspiracji. Duchowe kształtowanie ucznia Pana w misterium kultu jest metodą wychowania integralnego i ma nieporównywalnie wyższą skuteczność aniżeli nauczanie werbalne. Klimat jednak liturgicznej formacji domaga się aktywnego zaangażowania uczestników, ich świadectwa wiary i wypowiedzi także w symbolicznym i obrzędowym wymiarze świętych misteriiów. W odnowionej liturgii istnieje dziś wielka szansa dostosowania Kościołów lokalnych i samych wspólnot parafialnych do potrzeb współczesnego świata i uznania w nim autonomii rzeczywistości ziemskich. Dobrze sprawowana i przeżywana liturgia jest także katalizatorem kształtowania indywidualnego sumienia, poczucia obowiązków moralnych i apostołskich wierzących ze zrozumieniem autorytetu instytucji, która wpisana w wymiar doczesności jest także boska, posiada bowiem własne charyzmaty do realizacji celów zbawienia. Tu w świętych misteriach uczeń Pana, budujący własną relację z Mistrzem, opartą na przekonaniu i sumieniu, odnajduje się jako żywa tkanka wspólnoty duchowej Kościoła, której w sposób nieodzowny jest potrzebny również hierarchicznie zbudowany autorytet nauczający. Dlatego też tym wszystkim świeckim, którzy duchowo są zaangażowani w sprawy Kościoła jako mistycznej wspólnoty braterskiej, jego instytucjonalna struktura winna dotrzymać kroku i dostarczyć im odpowiedniego wsparcia, by także w liturgii – jak dwaj uczniowie w drodze do Emaus – rozpoznali Pana w wyjaśnieniu Pisma i Łamaniu Chleba.

Liturgia celebrowana w duchu wspólnoty jest szkołą wiary, która ciągle wzmacnia jej fundament duchowy, ujawnia się jako prorocza szkoła nadziei, wskazując na to, co można przeżyć w wierzącym sercu, a czego jeszcze nie można zobaczyć. Sprawdza się ona jako gorejąca szkoła miłości Boga i człowieka, w której chrześcijanie uczą się modlitwy, ofiary i społecznego sposobu myślenia o innych. Każda więc niedziela i uroczystość świętowana przez wspólnotę parafialną jest w jej liturgii ujawnieniem wiary, skutecznym budowaniem ducha przez oddziaływanie Bożego i ludzkiego słowa oraz sprawdzianem życia chrześcijańskiego ożywionego czynną miłością.

3. ZAGROŻENIA DLA DUCHA FORMACJI LITURGICZNEJ WIERNYCH

Odnowa liturgii zrealizowana w Polsce w wymiarze prawnoprawno-jurystycznym wymaga dalszych działań, zmierzających ku nadaniu temu misterium żywego doświadczenia w spotkaniu ze zmartwychwstałym Panem i braćmi. Już na początku musimy skonstatować kilka zjawisk natury ogólnej, dość często występujących zarówno u celebransów, jak i wiernych.

U części celebransów odnotowuje się tendencją do rytualnej jednolitości formy celebrowania, graniczącą z nastawieniem do traktowania uczestników jako masy mało uformowanej i stąd oczekującej prostego schematu sprawowania liturgii z powtarzaniem w każdą niedzielę tymi samymi formułami. Prowadzi to do kostnienia w wąskim zasobie raz wyuczonych aktów kultu, formuł i śpiewów. Taki sposób celebracji nuży uczestników, prowadzi do rytualnego współdziałania bez zrozumienia istoty aktu kultowego. Aby bronić się przed rutyną, niektórzy duchowni proponują tu formy pozaliturgiczne, np. piosenki religijne, prywatne modlitwy włączone w rytm akcji liturgicznej, osobiste dewocje, podkreślanie elementów drugorzędnych, np. pokazowych śpiewów i utworów muzycznych, skracanie akcji przez wybór ciągle tej samej formuły, np. II modlitwy eucharystycznej, przy rażącej dysproporcji między rozbudowaną liturgią Słowa a skondensowaną do granic możliwości i recytowaną w pośpiechu liturgią Ofiary.

Dość częstym brakiem jest niedocenywanie słowa w samej celebracji. To nie tylko problem słyszalności tekstów (niedostrojone głośniki) i ich zrozumienia, zła dykcja, ale także rażący pośpiech w recytacji modlitw czy śpiew na polską nutę. Najbardziej ewidentny i często spotykany jest tu błąd przegadania liturgii, z wprowadzeniem jak kazanie, stereotypowym tekstem pozdrowienia zawsze w tym samym stylu, a nade wszystko odczytanie wszystkich tekstów przez kapłana czy rozpoczynanie akcji od pieśni: *Serdeczna Matko*, gdy w kościele nie ma organisty (w co trzecim kościele organista jest przypadkowy, bez kwalifikacji muzycznych i wokalnych).

Częstym zjawiskiem jest niedocenywanie podziału posług (funkcji) między różne osoby, co płynie z braku przygotowanych ludzi w parafii, a czemu – w przekonaniu, iż ksiądz robi to najlepiej – nie usiłuje się zaradzić. Stąd lektorzy wykonują swe funkcje tylko od święta, a kobiety są wykluczone z posług liturgicznych itp.

Błędem jest także niedocenywanie przedmiotów i znaków, np. brak szacunku dla księgi czytań, zagracaanie ołtarza, usytuowanie mszału w centrum ołtarza, pomijanie procesji wejścia, procesji z ewangelią i darami, konsekrowanie komunikantów na cały miesiąc, kształt i wielkość komunikantów dla wiernych daleki od związku z naturą chleba (tzn. bibułkowych). Z tego wynika groźna dla odnowionej liturgii tendencja do redukcji znaków w kierunku przyjmowania ich minimum „niezbędnego dla ważności”, np. kiwanie się przy znaku pokoju, a w rzeczywistości „odprawianie” rytu w sposób ceremonialny prawie jak dawniej lub wprost po staremu, choć z zastosowaniem języka ojczystego.

Liturgia jest wielką służbą dla człowieka, realizowaną przez Bożego Sługę Jezusa Chrystusa w Duchu Świętym, ale także służbą człowieka złączoną z Tym, który zstąpił z nieba dla naszego zbawienia. Ta święta wymiana dokonuje się nadal w boskiej liturgii. Jest to wymiana miłości – miłości Boga, wciąż niepojętej, zawsze pierwszej i uprzedzającej, i miłości człowieka, niedoskonałej i zmiennej, ale mającej wsparcie w ofierze samego Chrystusa. Dlatego ciągle mamy uczyć się ducha liturgii, uczestnicząc w uobecniającym się misterium Tego, który nas ogar-

nia, a nie może być ogarnięty, jest przyjmowany, ale to On nas przyjmuje za synów Ojca, sprawiając, iż „człowiek żyjący staje się chwałą Boga” (św. Ireneusz z Lyonu). Wydaje się, iż największym zagrożeniem dla ducha liturgii, rytmu jej sprawowania jest zmiana tego misterium w zwykłe działanie ludzkie, bez obudzenia charyzmatu oddania się powiewowi Ducha Świętego, który z rozproszonych dzieci Bożych czyni wspólnotę miłą Bogu i ludziom.

Uwzględniając główną celebrację niedzielną, tj. mszę świętą, oraz logiczną więź między składającą się na nią liturgią Słowa a liturgią Eucharystyczną, nie powinno się przeciągać liturgii Słowa poza pół godziny wraz z wyznaniem wiary i modlitwą powszechną, by poważnie mogła także być potraktowana Modlitwa Eucharystyczna i Komunia wiernych. Zarówno obrzędy wstępne (procesja, wprowadzenie wstępne, dłuższy akt pokuty) czy rozbudowane zakończenie (ogłoszenia, poświęcenia, adoracja pierwszopiątkowa) winny być ukazane jako formy kultowe podporządkowane celebracji głównego misterium.

4. ZALECENIA DUSZPASTERSKIE DOTYCZĄCE POGŁĘBIENIA ŻYCIA LITURGICZNEGO WIERNYCH

Wychowanie chrześcijanina do czynnego, pełnego i pobożnego udziału w liturgii to złożona i odpowiedzialna praca formacyjna. Wymaga ona wzrostu w wierze jej pasterzy i członków kościelnej wspólnoty, ciągłego zgłębiania sakramentalnych misterium wiary i samej rzeczywistości liturgii, by mogła się ona stać źródłem i zwornikiem życia każdego ucznia i uczennicy Pana. W tym procesie osobne zadania spoczywają na rodzicach, katechetach, duszpasterzach i kręgach zaangażowanego laikatu. Wszyscy oni, podejmując liturgiczną służbę wspólnocie parafialnej, partycypują w szczególnym zadaniu budowania Kościoła.

Forma sprawowania liturgii we wspólnocie parafialnej winna być pozbawiona formalizmu, pośpiechu, rutyny czy czysto zewnętrznego rytualizmu. Ma ona być szkołą wiary, modlitwy, moralności i poczucia społecznej odpowiedzialności za innych, powiązanego z atmosferą braterskiego spotkania i wzajemnego umacniania się uczniów Pana.

Akcentowanie wspólnotowego charakteru liturgii ma być poparte stałym zwyczajem zapraszania uformowanych duchowo ludzi świeckich do podejmowania funkcji i posług organisty, lektora, kantora, psalterzysty, komentatora, pomocnika przy rozdawaniu Komunii, katechety, diakona itp. Te osoby, pastoralnie przygotowane do działań duszpasterskich, winny odznaczać się dojrzałością w wierze i znamiem autorytetu we wspólnocie.

Rangę posług ludzi świeckich zarówno kobiet, jak mężczyzn przy sprawowaniu liturgii należy podkreślić przez ich udział w procesji wejścia, lekturze czytań i wykonywaniu śpiewów, odmawianiu wezwań modlitwy wiernych, przygotowaniu darów i ich przyniesieniu do ołtarza, rozdzielaniu Komunii (o ile istnieje

taka konieczność). Winni oni zajmować miejsca blisko ołtarza, co stanowiłoby wyraz uznania dla nich jako spełniających szczególną funkcję w służbie wspólnocie i budowaniu przez nich Kościoła.

Zmierzając do ożywienia wiary uczestników liturgii przez wyzwalanie atmosfery wzajemnej miłości, kontemplacji i skupienia, trzeba uczyć ich postawy współofiarowania swego życia z Chrystusem jako miłej ofiary dla Boga. Ten bowiem przejaw duchowości liturgicznej stanowi dojrzały wyraz świadomości chrześcijańskiej, gdy uczeń Pana rozumie swe życie nie według logiki ciała, ale jako przynoszenie owoców Ducha Świętego.

Formacja liturgiczna chrześcijan i ich mistagogia we wspólnocie liturgicznej dokonuje się przez samą treść i sposób sprawowania kultu. Uczestnicząc w tym misterium wiary, śledząc czynności i znaki, słuchając słowa Bożego i wielbiąc Boga, sami wierni są włączeni w historię zbawienia i stają się podatni na charyzmatyczną przemianę Ducha Świętego, który prowadzi ich ku codziennemu świadectwu o Chrystusie zmartwychwstałym.

W przybliżaniu wiernym liturgii w ciągu ostatnich lat zbyt wiele włożyliśmy trudu w zmianę form celebrowania i wydanie ksiąg liturgicznych. Dziś wybiła godzina na podjęcie w parafiach żywej mistagogii o tym misterium wiary, które sprawowane mocą Ducha Świętego ma ukazywać się jako Jego znak odnowy w Kościele.

Diakonia liturgii, ukierunkowana na budowanie Kościoła, ma być szczególnie pielęgnowana w małych kręgach chrześcijan, eklezjalnych ruchach laikatu i grupach modlitwy charyzmatycznej. Im też powinno się przyznać prawo do poszukiwań modeli sprawowania liturgii odpowiadających mentalności współczesnych ludzi. Jako zdrowy ferment w Kościele te środowiska formacji uczniów Pana winny także w parafii być włączone do typów duszpasterstwa sakramentalnego: chrztu, bierzmowania, I Komunii świętej, małżeństwa, pokuty i pojednania, a także duchowej troski o chorych. Podejmując formację ludzi dorosłych z kręgów Kościoła domowego, ci parafialni katechiści pomagiliby na co dzień budować i rozpoznawać Kościół we wspólnocie parafialnej.

Zagadnienie reformy liturgii należy do bogatej rzeczywistości tajemnicy Kościoła, którą przybliżył ludziom naszych czasów Sobór Watykański II w swojej Konstytucji *Sacrosanctum Concilium*. Zarówno Sobór, jak i realizujące ducha tego dokumentu zreformowane księgi liturgiczne oraz wskazania Nauczycielskiego Urzędu Kościoła stoją na stanowisku, że zagadnienie reformy tej dziedziny życia Kościoła nie sprowadza się do zmiany przepisów rubrycystycznych, przygotowania nowych formuł i sposobów celebracji. Bogata rzeczywistość misterium liturgii przeżywana przez chrześcijanina ma go doprowadzić do odkrycia bosko-ludzkiej struktury Kościoła jako wspólnoty ludu Bożego, uobecniającego w swoim kulcie Chrystusowe dzieło zbawienia.

Liturgia, mimo że wyraża i uobecnia największe tajemnice wiary, nie jest tylko rzeczywistością czysto duchową. W swoim ludzkim wyrazie może ona ule-

gać zmianom i adaptacjom do ducha różnych kultur i tradycji lokalnych, przez co misterium to ma większą różnorodność i może być źródłem ubogacenia nowych pokoleń uczniów Pana. Te próby zakorzenienia liturgii w rzeczywistości świata wskazują, iż przez jej odnowione formy i celebracje ujawnia się w Kościele ożywcza moc Ducha Świętego, który prowadzi swój Kościół do coraz nowych sposobów wspólnoty życia z Chrystusem i objawia Jego dzieło zbawienia ludziom wszystkich kultur, języków i czasów.

Podobnie jak w samej liturgii, tak i w dziele jej odnowy winna być utrzymana zasada harmonii i duchowej równowagi między tym, co boskie i tym, co ludzkie, przez wydobywanie ze skarbcza tradycji Kościoła rzeczy starych i włączenie do niej także rzeczy nowych, korespondujących z duchem i potrzebami ludzi określonej epoki. Nowa więc liturgiczna świadomość Kościoła winna być otwarta na ducha odnowy zarówno *ad intra*, jak *ad extra*, traktując ciągłe doskonalenie form sprawowanego kultu i pogłębianej jego natury jako charyzmatyczną posługę Kościoła wobec współczesnego świata.

PODSUMOWANIE

W programie reformy liturgicznej, zainicjowanym przez soborową Konstytucję o liturgii, na etapie wstępnym główna rola w tym programie sprowadzała się do edycji nowych ksiąg liturgicznych i ustalenia pogłębionych sposobów celebracji. Zrealizowane to zostało przez centralną władzę Kościoła. Dziś etap drugi, określony przez wysiłek mistagogii, przejmuje kompetentna władza terytorialna, a szczególna odpowiedzialność za ten proces należy do biskupów i Kościołów lokalnych. Oni też, wraz z miejscowymi wspólnotami, grupami zaangażowanych duchownych i świeckich oraz przedstawicielami ruchów eklezjalnych, mają stać się żywymi komórkami, sprawującymi liturgię jako doświadczenie spotkania z Chrystusem i ludźmi, a własne modele celebracji liturgicznych przekazywać jako swoisty charyzmat lokalnej władzy terytorialnej

Wychodząc naprzeciw zapotrzebowaniom naszych czasów i konieczności upowszechniania ewangelijnej i mistagogicznej duchowości wśród wiernych, należy w sposób przemyślany propagować oraz pogłębiać zasady formacji w liturgii i przez liturgię. Do realizacji tego celu należy popierać charyzmat oddolnego apostołatu liturgicznego we wspólnotach lokalnych i ruchach eklezjalnych, sprzyjając tworzeniu centrów, środowisk i kręgów życia na co dzień odnowioną liturgią. Ważnym postulatem naukowo-pastoralnym byłoby erygowanie Krajowego Centrum Apostolstwa Liturgicznego pod mianem Instytutu Duszpasterstwa Liturgicznego, który koordynowałby sprawę formacji liturgicznej w całej Polsce.

THE LITURGY AS *CULMEN ET FONS* OF SPIRITUAL LIFE OF A CHRISTIAN

Summary

The Liturgy in the present time of salvation is to do the work of redemption performed by Christ the High Priest and Mediator between God and people, and continued by Him in the Church. Therefore it is a form through which the Church is made present in the worship given to God by the fellowship together with Christ. It does not exhaust the whole activity of the Church, yet is the *fons* and *culmen* of her life. Making the paschal mystery of our Lord present, the Liturgy calls upon His disciples to practice love and be always ready to transform according to the example set by Christ. His work has not only a historical and salvational character, but also ecclesial and sacramental, for the mystery of our Lord is made present in it by the power of the Holy Ghost. Through her liturgical activities, the Church on pilgrimage participates now the heavenly Liturgy and receives its foretaste. Thus the Liturgy makes present and reveals the Church herself as a token of communion with God and people through Christ in the Holy Spirit. Being the first and indispensable source, from which the faithful draw a truly Christian spirit, the Liturgy becomes the bond and synthesis of the three basic trends of the life of the Church: the Liturgy, ministry and martyrdom. These three lead to the ultimate unity with the Father through Christ in the Holy Spirit, that is to say to *koinonia*.

Translated by Jan Klos

Nota o Autorze: ks. prof. dr hab. **JERZY JÓZEF KOPEĆ** CP – długoletni kierownik Instytutu Pastoralno-Liturgicznego KUL i Katedry Teologii Liturgii w KUL. Autor licznych pozycji książkowych i artykułów naukowych z zakresu liturgiki, członek Komisji ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów Episkopatu Polski. W badaniach naukowych podejmuje szeroki zakres problematyki liturgicznej.

Słowa kluczowe: *Sacrosanctum Concilium*, *culmen et fons*, życie duchowe chrześcijanina, liturgia katolicka.